

ISSN 1304-8120 | e-ISSN 2149-2786

Araştırma Makalesi * Research Article

Millî Mücadele'nin Çukurova Havalisinde Kadın ve Çocuklar

Women and Children in the Cukurova Region of the Turkish National Struggle

Cengiz ŞAVKILI

Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü

savkili67@ksu.edu.tr

Orcid ID: 0000-0002-7083-7020

Oğuz KÖSELER

Yüksek Lisans Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

oguzkoseler@gmail.com

Orcid ID: 0000-0002-7934-1128

Öz: Bir var olma savaşı olan Türk Millî Mücadelesinin kazanılmasında pek çok etken rol oynamıştır. Dolayısıyla Millî Mücadele'yi daha iyi anlamak için o dönemdeki kadın ve çocukların da faaliyetlerinin bilinmesi gerekir. Bu sebeple, bu aktörlerin rol aldığı hadiselerin somut örneklerle ortaya konulması son derece önemlidir. Kadın ve çocukların bilfiil yer aldığı bu dönemdeki aksiyonlara bakıldığında, cephede aktif rol almalarının yanı sıra derneklerde ve mitinglerde de yer aldıkları görülmektedir. Bu çalışmanın amacı; Çukurova ölçeğinde kadın ve çocukların hem cephe gerisinde hem de cephede üstlendiği rolleri ve yürüttüğü faaliyetleri tespit etmektir. Buradan hareketle söz konusu bölgede pek çok kadın ve çocuk kahramanlar vatanın kurtuluşu için ciddi manada gayret göstermişlerdir. Böylece Çukurova'daki kadın ve çocukların, milli bilinç ve sorumluluk altında verdiği bağımsızlık mücadelesi yeni kurulacak Türk Devleti'nin başarısında da önemli bir süreç olmuştur. Tüm bu süreçte pay sahibi olan kadın ve çocuklarla ilgili belgeler geniş bir kaynak taramasıyla tespit edilmeye çalışılmıştır. Döneme ait arşiv belgeleri, gazeteler, hatıralar ve araştırma inceleme eserleri çalışmanın hazırlanması noktasında faydalanılan kaynaklardan bazılarıdır.

Anahtar Kelimeler: Millî mücadele, Çukurova, kadın ve çocuklar.

Abstract: Many factors played a role in the victory of the Turkish National Struggle, which is a war of existence. Therefore, to better understand the National Struggle, it is necessary to know the activities of women and children during that period. For this reason, it is extremely important to present the events in which these actors took part with concrete examples. Looking at the actions in this period, in which women and children were actively involved, it is seen that they took an active role in the front and participated in associations and rallies. The purpose of this study; is to determine the roles and activities carried out by women and children both behind the front and at the front at the scale of Çukurova. From this point of view, many women and child heroes in the region in question have made serious efforts for the liberation of the homeland. Thus, the independence struggle of women and children in Çukurova under national consciousness and responsibility was an important process in the success of the newly established Turkish State. Documents related to women and children who have a share in this whole process have been tried to be determined through a wide literature review. Archival documents of the period, newspapers, memoirs and research studies are some of the sources used in the preparation of the study.

Keywords: National struggle, Cukurova, women and children.

GİRİŞ

Çukurova (Kilikya) bölgesi gerek verimli arazilere sahip olmasıyla gerekse de jeostratejik önemi nedeniyle, tarihin her döneminde büyük devletlerin ilgi odağı olmakla beraber pek çok devletin işgaline de maruz kalmıştır. Bu bölgenin arazisi geniş çaplı olup, Anadolu coğrafyasının güney, güney doğu kesimi ve Doğu Akdeniz sahili ile sahilin hinterlandını içermektedir. Osmaniye'den Silifke'ye kadar uzanan Çukurova bölgesi, üç tarafı yüksek dağlarla kaplı, güney kesimi ise Akdeniz'le çevrelenen müstahkem bir sahadır. Doğu tarafında Amanos Dağları (Gavur Dağı), Kuzey tarafında ise Toros Dağları ile çevrilidir (Yeni Adana, 7 Ocak 1934; Kütük, 2013: 1).

Birinci Dünya Savaşı'nın devam ettiği yıllarda dönemin iki emperyalist devleti İngiltere ve Fransa gizli bir antlaşmaya imza atmışlardır. 16 Mayıs 1916 tarihli Sykes-Picot adı verilen bu antlaşmaya göre Osmanlı Devleti'nin belirli bölgeleri İngiltere ve Fransa arasında taksim edilmiştir. Bu antlaşmaya göre Fransızlar, Suriye ve Güney Anadolu'nun tamamını alırken; İngilizler ise Filistin ve Irak'ı alıyordu. Böylelikle İskenderun ve Mersin limanlarıyla beraber Çukurova'nın verimli arazileri Fransızların himayesine bırakılmıştır (Armaoğlu, 2004: 201; Güllü, 2017: 490). Mondros Mütarekesi'nin 7 ve 10'uncu maddesine dayanarak, gerçekte ise Sykes-Picot Antlaşması'nı yürürlüğe koymak amacıyla Çukurova havalisinde işgaller başlamıştır (Yeni Adana, 5 Ocak 1934; Çiftçi, 2009: 9; Payaslı, 2016: 500).

İngilizlerin İskenderun'u işgal etmek üzere hazırlık tertip ederken, Fransızlar daha hızlı bir manevra ile 3 Kasım 1918'de İskenderun Limanına girdiler. Durumdan haberdar olan Mustafa Kemal Paşa, Sadrazam İzzet Paşa'ya yazılı bir bildiri gönderdi. Bu yazıda Mustafa Kemal Paşa, sebep ne olursa olsun İskenderun'a çıkacak işgal askerlerine karşı ateş açılmasını ve İngiliz kuvvetlerinin teklif ve emirlerinin dinlenmemesi gerektiğini bildirdi (Tansel, 1991: 37-40). Fakat meselenin daha fazla uzatılmaması için Ahmet İzzet Paşa, 7 Kasım 1918'de Yıldırım Orduları Grubu ile 7. Ordu Karargâhını lağvetti ve Mustafa Kemal Paşa'yı Harbiye Nezareti emrine verdi (Şıvgın, 1988: 482). Mustafa Kemal Paşa'nın tüm uyarı telkinlerine rağmen, bu olayın ardından İskenderun bölgesinin işgali tamamlanmıştır. Gelişmelerin hemen sonrasında General Clark, Mustafa Kemal'in yerine geçen Nihat Paşa'ya Osmanlı kıtalarının önce Ceyhan Nehri kıyılarına, daha sonra ise sırasıyla 12 Aralık'a kadar Seyhan-Göksu kıyılarına, 14 Aralık 1918'e kadar da Pozantı'nın batısına çekilmelerini tebliğ etmiştir (Jaeschke, 1986: 31; Türk İstiklal Harbi, 1966: 3). Bu doğrultuda bölgedeki işgal faaliyetlerini hızlandıran İtilaf Devletleri¹, İskenderun'un ardından Payas-Kilis bölgesinin güney tarafını işgale başladılar. 11 Aralık 1918'de işgalci Fransız birliklerinin idaresi altında Ermenilerden oluşan 400 kişilik bir Fransız taburu Dört Yol'u, 17 Aralık'ta ise çoğunluğu Ermenilerin teşkil ettiği 1500 kişilik Fransız birliği Mersin'i işgal etti. Bu Fransız kuvvetlerinden ayrı olarak bilinen Yarbay Romieu komutasındaki Doğu Lejyonu (Legion d'Orient adını verdikleri birlikler) Tarsus, Pozantı, Ceyhan, Adana, Kozan, Osmaniye, Toprakkale, İslâhiye ve Bahçe'yi işgal etmişlerdir (Çelik, 2008: 104). 19 Aralık 1918'de Mersin limanına çıkan Fransız komutan General Hamlin de önce Adana'ya daha sonra da Toros tünellerinin işgalini tertiplemek üzere Pozantı'ya geçerek, Pozantı'nın işgalini başlatmıştır (TİH, 1992: 91-92; TİH Güney Cephesi, 1966: 5; Yeni Adana, 5 Ocak 1934).

Fransızların başlattığı haksız işgaller yörede olayların giderek artmasına sebep olmuştur. Bilhassa Fransa'nın Çukurova'da Ermenilere yönelik devlet kurma sözü vermesi, Fransız ordusunda bulunan Ermeni askerlerinin saldırgan ve kışkırtıcı faaliyetlerinin artmasına da neden olmuştur.² Fransızlar bu gayesiyle kendi himayesi altında, Suriye'nin güvenliğini sağlayacak ve tampon bölge görevi görececek bir Ermenistan oluşturacaktı (Sonyel, 1972: 141). Çukurova havalisinde Fransız işgali ve Ermeni zulümlerinin başlamasıyla halkın bu duruma karşı tepki koyması millî direniş faaliyetlerinin temelini teşkil etmiştir. İlk önce bireysel olan daha sonra toplumsal nitelik kazanan bu faaliyetler yöreye direnç kaynağı sağlamıştır. Köylerde birlik olgusu altında toplanan silahlılar "çete" adıyla örgütlenmişlerdir. Bu noktada, Çukurova'da Çete olgusu Kuvayı Millîye'nin altyapısını oluşturmuştur (Yorulmaz, 2005: 363).

¹ Fransa ve İngiltere Musul idaresi yüzünden karşı karşıya gelmişlerdi. Bunun sonucunda İngiltere, Fransa'ya bıraktığı topraklar içinde yer alan Suriye'nin bir kısmının yanı sıra Maraş, Antep, İskenderun ve Urfa'yı işgal etse de ilerleyen süreçte imzalanan "Suriye İtilafnamesi/Paris Uzlaşması" neticesinde bölgeden çekilerek, bu bölgenin idaresini Fransızlara bırakmayı kabul etmiştir. Bkz: Jaeschke, 1986: 46.

² Çukurova'daki işgaller esnasında Ermenilerin sivil halka yönelik olumsuz faaliyetlerine örnek oluşturabilecek bir arşiv belgesi için bkz: BOA. HR. SYS. 2544-17/10-12, 13, 15; *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi* (1997), Sayı 103, Belge No: 2864.

Sivas Kongresi'nde alınan karara binaen, Kozan heyeti ile gerçekleştirilen görüşmeyle beraber Mustafa Kemal Paşa, 1 Kasım'da Adana'nın tamamı ile Tarsus ve Mersin yöresini da ihtiva eden bir Kilikya Kuva-yı Milliye Komutanlığı kurmuştur. Mustafa Kemal Paşa, bu Komutanlığa "Kozanoğlu Doğan Bey" takma adı ile Topçu Binbaşı Kemal'i atamıştır. Yardımcılığına ise "Aydınolu Tufan Bey" takma adıyla Piyade Yüzbaşısı Osman Nuri'yi görevlendirmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın birer vesika halinde imzaladığı atama kararları ile verdiği talimatta en dikkat çekici husus; Karaisalı tarafında toplanacak büyük bir millî kuvvetin Adana istikametinde harekete geçerek, Adana'yı zapt etmesi ve Fransızları bertaraf etme direktifidir (Ener, 1996: 29; Çelik, 1999: 149-150; Tufan, 1998: 14).

Dönemin şartları altında, teşkilatın kurulması için en elverişli alanın Andırın olduğu düşüncesinden hareketle bölgeye gelen Osman Tufan Paşa, Andırın'da örgütlenme çalışmalarını yürütmüştür. Örgütlenme faaliyetlerinin ardından, Fransız işgal alanına girilmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca 5 Ağustos 1920 günü Mustafa Kemal Paşa'nın katılımıyla Çukurova'daki direniş hareketine destek olmak, organize etmek ve moral motivasyon sağlamak maksadıyla Pozanti'da kongre düzenlenmiştir. Kongrenin ilk oturumunda düşman işgaline nasıl son verileceği görüşülmüştür. İkinci oturumda tartışılan konular ve alınan kararlar neticesinde Mustafa Kemal Paşa, kendisinin de yakından tanıdığı bir sima olan Mehmet Nuri (Conker) Bey'i Adana Valiliğine tayin etmiştir. Böylece Çukurova havalisinde yer alan sivil ve askeri teşkilatlar tek çatı altında toplanmıştır (Ertan ve diğerleri, 2011: 91-99).

Hem işgal sonrası hem de kongre sonrası Çukurova'da savaşlar devam etmiş olup, birçok çarpışma yaşanmıştır. Çukurova'da 1919 yılının Aralık ayında başlayan işgaller, 20 Ekim 1921'de yapılan Ankara Antlaşmasına dayanarak; 5 Ocak 1922'de Fransızların tamamen çekilmesiyle sonra ermiştir (Şavklı, 2022: 354). Dolayısıyla yukarıda bahsi geçen tüm bu süreçte verilen mücadeleyi kadın ve çocuklar boyutunda ele almak bu çalışmanın esas amacını oluşturmaktadır. Bu maksatla, yapılan taramalar sonucu tespit edilen simge isimler, yaşanan olaylar ve mücadelede şehit düşen kahramanlar belirli bir disiplin içerisinde aktarılmaya çalışılmıştır.

ÇUKUROVA HAVALİSİNDE KAHRAMAN KADINLAR

Kılavuz Hatice

1892 yılında Tarsus'ta dünyaya gelen Hatice Hanım'ın babası Mehmet Hulusi, annesi ise Şerife Hanımdır. Hatice Hanım'ın Fatma, Hürü, Hayırlı, Mehmet ve Halil adında 5 kardeşi olduğu bilinmektedir. Adana'nın Gülek bucağının Bazıncukur köyünden Hasan Ağa'nın eşidir (Uğurluay, 2019: 67).

Birinci ve İkinci Kavaklıhan bozgunundan sonra Fransız Tümen Komutanı General Dufieux, Pozanti'daki Binbaşı Mesnil'e haber yollamıştır. Bu haberde Dufieux, şimdiye kadar verilen mücadelelerin başarıyla neticelenmediğini, bu sebepten dolayı Pozanti kuşatmasından derhal çıkmasını ya da kendisinin Türklere teslim olmasını önermiştir. Ancak eğer kuşatmayı yarararak çıkabilirse, Karageçit-Gözne hattından Mersin'e ulaşabileceğini de kendisine bildirmiştir. Bunun yanı sıra General Dufieux, Binbaşı Mesnil'e, Mersin güzergahına yaklaşabilirse deniz yolu vasıtasıyla kendisinin de Mersin'e girme ihtimaline yardımcı olabileceğini söylemiştir. Ancak, Binbaşı Mesnil cesaretini kaybetmemiş gibi görünse de savaş malzemesi bitmek üzereyken Pozanti'yı terk etmek zorunda kalmıştır. (Toros, 2021: 351-352; Saral ve Saral, 1970: 75-76; Hatipoğlu, 2001: 80).

Türk Milleti'nin vatanseverliği, birlik olgusu, cesaret ve kuvveti karşısında Pozanti'yı terk eden Binbaşı Mesnil ve askerleri, yol üzerinde karşılarına çıkan köylülerden birçok kişiyi kılavuzluk etmeleri ve rehber olmaları için alıkoyuyorlardı. Alıkoyulan köylülerden birisi de Hatice Hanım'dır. Fransız kuvvetleri Hatice Hanım'ı kendilerine rehberlik ettiği takdirde canını bağışlayacaklarını bildirerek ikna ettiler. Böylelikle Fransız askerleri, Hatice Hanım'ın kılavuzluğu doğrultusunda Karboğazı rotasına patika yollar üzerinden ilerlemeye başladılar. Ancak günlerdir yollarda olan Fransız kuvvetlerinin iase sıkıntısı baş gösterdi. Herhangi bir iase maddesi kalmadığından dolayı yiyecekleri ve içecekleri temin etmek için Hatice Hanım'a danışıldı. Bu durumu fırsat bilen Hatice Hanım, köylerinde oldukça çok sayıda hayvanlarının bulunduğunu, izin verilirse birliğe erzak sağlayabileceğini belirtti. Bu vesileyle müsaade alan Hatice Hanım derhal köye doğru harekete geçti. Köye ulaştığında başından geçenleri Gülek Müfreze Kumandanı Gülekli Kemal Bey'e izah etti. Gülekli Kemal Bey, köy meydanında Hamit Hoca, Tırlık Molla Mehmet, Gülekli Piyade Ali, Dubaracı Mehmet, Hacı Hüseyin Ağa, Ahmet Çavuş dâhil olmak üzere toplam

23 kişilik bir ekip toplanarak, Fransız kuvvetlerinin peşine düşülmüştür. Daha sonra bu ekibe yolda Aydın yürüklerinin de katılmasıyla beraber sayıları 44 kişiye¹ ulaştı. Bu esnada Fransız kuvvetleri de Karboğazi mevkiine gelerek karargâh kurmuşlardı. Gülek kahramanları, Gülek jandarmaları ve Molla Nasuh önderliğindeki müfrezenin Yılan Ovası olarak adlandırılan bölgede yoğun ateş altında bıraktıkları Fransız birliği, komutanlarının da yaralanmasıyla ağır bir bozguna uğratılmıştır. Çok sayıda kayıp veren Fransızlar sonuç itibarıyla teslim olmak zorunda kaldılar (Sarhan, 2006: 312; Hatipoğlu, 2001: 81, Uyanıker, 2009: 84). Ayrıca söz konusu hadise Sinan Tekelioğlu'nun günlüğünde şu şekilde ifade edilmektedir (Tekelioğlu, 2012: 120):

“Fransız kuvvetleri, Tarsus civarındaki kuvvetimizin fazla olduğunu tahmin ederek Mersin istikametinde harekete karar vermişler. Molla Nasuh, düşmanı uzak mesafeden takip etmeye devam ediyor. Tekir Yaylası'nda düşman artçıları ile ufak bir çarpışmada bulunmuşlardır. Bu esnada aşiretlerden bir kadına tesadüf eden Fransız birlikleri, civarda Kuvayı Millîye olup olmadığını sorar. Kadın da “Buralarda kuvvet yoktur. Size yer göstereyim, oturunuz.” der. Uzun süre kuşatmada kalan Fransızlar, yürümekten ve hareketten pek yorgun düştüklerinden Karboğazi denilen yerde çadırı ordugâha girer ve istirahat geçişler. Kadın bunlara süt ve yoğurt getirir. Koyun vesaire getirmek üzere gider. Bu esnada rastladığı müfrezeye durumu anlatır. 45 kişilik bu kahraman müfreme, düşmanın etrafındaki dağlara tırmanır. 26 Mayıs günü bu şekilde geçer. Hareket ettirilen diğer müfrezeler, ancak 26/27 Mayıs gecesi Çamalan'da geçirirler. Tan yerinin ağarmasıyla beraber tuttıkları mevzilerden düşmana dört taraftan ani ateş açarlar. Pek hazırlıksız olan düşman, silahlarını ordugâhta terk ederek dağlara sığınmaya mecbur olur. Sığındıkları dağın karşısından şiddetli ateşe maruz kalırlar. Yalnız hazır beklemekte olan bir bölük, Mersin yolunu takibe koyulur. Düşman, yaklaşık 15 dakika kadar devam eden muharebede 200 yaralı ve 200 ölü verince top, tüfek ve makineli tüfeklerinden de istifade ihtimali olmadığını anlayınca teslim olacaklarını bildirirler.”

Kuvâ-yı Millîye kahramanları tarafından esir alınan Fransız askerlerine, İşgalci olmalarına rağmen Gerlez'de Türk misafirperverliğini gösteren Gülekliler, onlara pilav ve ayran ikramında bulundular. Söz konusu olayın temsili resmi Anıtkabir Kuvayı Millîye müzesinde sergilenmektedir. Dolayısıyla Çukurova bölgesinin düşman işgalinden arındırılmasında ve daha sonra yapılacak olan Ankara Antlaşması'nda Karboğazi olayı son derece etkili olmuştur. Bu olayda adı geçen Hatice Hanım'ın büyük bir kahramanlık örneği göstermesiyle elde edilen zaferde önemli ölçüde pay sahibi olduğu bilinmektedir. Hatice Hanım düşmanı şaşırtarak savaşın kaderine yön vermiştir. Karboğazi'na Kuvayı Millîye kahramanlarının ve Hatice Hanım'ın heykeli dikilerek Millî Mücadele'nin kadın kahramanı ölümsüzleştirilmiştir. Diğer taraftan Adana Atatürk parkında bulunan kadın heykelinin de Hatice Hanım'ı tasvir ettiği bilinmektedir (Cebesoy, 1953: 415; Uğurluay, 2019: 70).

Tayyar Rahime (Rahime Onbaşı)

Çukurova bölgesinde yer alan Osmaniye'nin işgalinden sonra Millî Mücadeleye katılan, istiklal uğruna hayatını feda eden kahraman şahsiyetlerden biri de Rahime Hatun'dur. Rahime Hatun, Osmaniye yöresinde Gavur dağlarına uzanan vadideki Kaypak nahiyesi Raziyeler köyünün Kanlıgeçit mahallesinde 1890 (1360) yılında dünyaya gelmiştir. Kimlik bilgilerinden aktarılanlara göre babası Köse Abdullah, annesi Hatice Hatun'dur. Ailesi tarafından kendisine “*bolluk ve bereket*” anlamına gelen “*Rahime*” ismi verilmiştir (Millî Mücadele ve Cumhuriyetin İlk Yıllarında Kadınlarımız, 1998: 122; Çaka, 1948: 62; Payaslı, 2017: 292). Yapılan araştırmalarda Rahime Hatun'un eğitim hayatına dair bilgilere rastlanılamamıştır. Rahime'nin, Elif, Eşe, Ayşe ve Meryem isimli dört kız kardeşi ve Abdullah adıyla bir erkek kardeşi vardı. Rahime Hatun mensubu olduğu köyde yaşayan Demiroğlu İbrahim Bey ile evlilik yapmış ve bu evlilikten ailenin iki çocuğu olmuştur. Ne yazık ki bu çocuklar fazla yaşamamıştır. Rahime Hatun, eşinin ikinci evliliği yapması üzerine eşinden ayrılmış ve Çalikoğullarından Süslü Onbaşı oğlu Vız Ali ile ikinci evliliğini gerçekleştirmiştir. Rahime Hatun'un bu evlilikten de iki oğlu olmuş fakat biri henüz küçük yaştaiken diğeri ise evlendikten sonra vefat etmiştir (Dinçer, 1983: 18). Yapılan kaynak taramalarında Rahime Hatun'un çocuklarının ölüm sebepleriyle ilgili herhangi bir bilgiye

¹ Fransızlara Karboğazi'nda baskın yapanların sayısı hakkında kaynaklarda çeşitli rakamlardan bahsedilmektedir. Kimi kaynaklarda birliğin 42 kişi oldukları belirtilirken, bazı kaynaklarda ise 44 ve 45 kişi bulunduğu söz edilmektedir. Bkz: Ener: 1996: 119; Arıkoğlu, 1961:119.

ulaşılamamıştır. Kahraman Türk kadını Rahime Hatun'un Fransız işgali zamanındaki hali şu şekilde tasvir edilmektedir (Dinçer, 1983: 19):

"Orta boylu, normal vücutlu (Ne zayıf ne şişman) idi. Siyah saçlı esmer tenli, ela gözlü idi. Arık yüzlüydü, yüzü güleç olmasına rağmen yerinde sert tabiatlıydı. Başında agil veya sırmalı poşu sarılı olurdu. Saçlarını poşunun içine koyardı. Sırtında Maraş abası veya ceket vardı. Siyah şalvar giyer, göğsüne fişek takardı. Omuzunda Alman filintası vardı. Ayağına ipli çarık veya yemeni giyerdi. Kıyafetleriyle bir erkekten farksızdı. Genellikle atı ile gezerdi piyade olduğu da görülürdü. Çok cesur kadındı. Gözünü daldan budaktan esirgemezdi. Korku nedir bilmezdi. Yüreğindeki coşkun duyguları Onun şu sözleri ne güzel ifade eder; 'Allah bana Nusret verse, yalnız başıma düşmanı kırarım'..."

Yöreyi işgal eden Fransızlar, bölgede Ermenilerle iş birliği yaparak insanlık dışı hareketlerle birçok insanı öldürüyor ve mallarını yağmalıyorlardı. Bu şartlar altında Osmaniy'e'de işgal güçlerine karşı halk çete harbine başladı. Cebel-i Bereket'te, Bahçe ve Yarpuz bölgesinde Kuvâ-yı Millîye hareketi giderek güç kazandı. Kanlı Geçit çete reislerinden Hayta Hüseyin evleri dolaşarak milis kuvvetlere katılmaları için yardım istemekteydi. Köse Abdullah'ın evine geldiği sırada çete reisi oluşturulacak olan kuvvetle düşmanı vatanımızdan kovacağız izahında bulunuyordu. O sırada Köse Abdullah'ın kızı Rahime Hatun derhal beni aranıza alın diyerek harekete geçti. Hayta Hüseyin'in "*Sen kadınsın, köyde kalıp geri hizmette çalışman uygun olur*" cevabını vermesine rağmen; Rahime Hatun onu dinlemez ve "*Ben cephe gerisinde değil, cephe erkeklerle birlikte savaşacağım*" diyerek, Hayta Hüseyin'i ikna etti. Böylelikle 25 yaşındaki cengâver Türk kadını Kırmızı Müfrezeye Kuvâ-yı Millîye'ye Onbaşısı olarak katıldı (TİH Güney Cephesi, 2009: 83; Dinçer, 1983: 21-25; Solak, 2013: 14-17).

Rahime Hatun mensup olduğu kuvvetlerle birlikte Fransız ve Ermenilere karşı baskınlarda bulunmuş, sevkıyat trenlerinin basılmasında, tren raylarının tahrip edilmesinde önderlik etmiştir. Düşmana büyük zararlar verilmesinde etkili olmanın yanı sıra her halükârda neferin önünde bulunması halkta heyecan yaratmıştır. Düşman kuvvetleri Osmaniy merkezinde yer alan Alibeyli mahallesindeki Hacı Ökkeş Bey'in konağını sığınak olarak kullanıyor ve adı geçen konakta Fransız bayrağını da dalgalandırıyor. Bu durum Rahime Hatun'u derinden etkilediği gibi Osmaniyelilerin de içinin sızlanmasına neden oluyordu. Cephe komutanı Selim Bey'in emriyle aralarında Rahime Hatun'un da yer aldığı Hayta Hüseyin'in çetesinde bulunan Nacar Ökkeş, Kadir Çavuş, Ali Bekiroğlu, Yastı Kelle, Yaveriye Çetesi, Ali Kılınç ve öteki çetelerle yaklaşık 70-80 kişi, Fransızların karargahına 5 Ağustos 1920¹ tarihinde taarruza geçtiler (Delikoca, 2010: 82; Dinçer, 1983: 24-25; Payaşı, 2017: 294).

Bölgede çeteler ile düşman arasındaki mücadele devam ederken, bölge komutanı Yüzbaşı Recep Bey çete reislerine yönelik bir konuşma gerçekleştirmiştir. Bu konuşmada Recep Bey; "*İş bu arkadaşımız, işgal kuvvetlerine karşı çıkarak düşmanı perişan edip, köyün yiğitleri ile dağlara çıkan Raziyeler köyünden Rahime Hatun'dur. Bu fedakâr bacımızda fedaileri ile bizlere katıldılar. Eğer bizlerin arkasında böyle fedakâr ve cesur Türk kadını olursa biz erkeklerin sırtı yere gelmez*" sözlerini sarf etmiş ve böylelikle Rahime Hatun'un Türk tarihinde, Türk kadınının gurur vesilesi olarak yer edinmesini sağlamıştır (Gürel, 1972: 67-69). Rahime Hatun birliğinden şu sözü istemiştir: "*Arkadaşlar, Düşman karargâhını mutlaka alacağız. Allah bizimle beraberdir. Yalnız sizden bir isteğim var, eğer ben şehit olursam, cesedimi düşmana bırakmayın*" (Önder, 1991: 4). Bunun ardından taarruza geçen birlikler ile düşman arasında çetin bir mücadele başladı. Fransızların savunması şiddetlenince, çeteler hücum emrini yerine getirmekte zorlanmış ve moral olarak zayıf düşmüştü. Durumu fark eden Rahime Hatun çeteye "*Ben kadın olduğum halde ayakta duruyorum da siz erkek olduğunuz halde yerde sürünmekten utanmıyor musunuz?*" diye seslenerek, büyük bir cesaret örneği sergilemiştir. Çarpışmanın şiddetlendiği vakitlerde, Fransız karargâh kapısına on adım kala Rahime Hatun alınına isabet eden bir kurşun yarasıyla orada şehadete ermiştir. Çatışmaların durduğu bir zamanda Kuvâ-yı Millîyeci Andırınlı Danacı Mahmut Ağa, Rahime Hatun'un cansız bedenini bulunduğu yerden alarak, Topal Hacı Ahmet Ağa'nın evine getirmiştir² (Arif, 1992: 68-69; Sarihan, 2006: 310; Yurtsever, 2012: 69-71).

¹ Bazı kaynaklarda saldırının 1 Temmuz 1920'de başladığı yazılmaktadır. Bkz: Çaka,1948: 59; Kurnaz, 1991: 122; Tansel, 1988: 43; Mısıroğlu, 1994:119.

² Ayrıca bkz: Taha Toros Arşivi, <https://openaccess.marmara.edu.tr/items/6425f076-5cfc-4184-895a-eadf38d16541> (Son erişim tarihi: 19.10.2022).

Çukurova bölgesinden sorumlu 9. Fırkanın kumandanı Miralay Mehmet (Ayıcı) Arif Bey, Rahime Hatun hakkında doğrudan bilgi sahibidir. Dolayısıyla Arif Bey, 1924'te yayımladığı "Anadolu İnkılabı" adlı eserinde bu kahraman Türk kadınından bahsetmeyi bir vicdani borç olarak bildirerek, şu satırları aktarmaktadır (Arif, 1992: 68):

"...Osmaniye kazasının Kaypak nahiyesi "Raziyeler Köyünden Rahime Hatun Fransızların birçok işkencelerine uğrayan Hüseyin Ağanın Kuvâ-yı Millîyesine gönüllü olarak katılmış ve 1920 Şubat'ında Hasanbeyli yakınındaki 9'uncu Tünel'e yapılan taarruza ve hücum katılmıştır. Bu çarpışmada Fransızlardan 80 tüfek ve 2 makinalı tüfek ganimet alınmıştır. Çarpışmada şehit düşen ve ateş altında kalan iki arkadaşı kurtarmak için Kuvayı Millîye fertlerinin cüretsizliğini gören Rahime, derhal ileri atılarak şehitleri gidip kurtarmış ve bu kahramanca hareketinden dolayı ismine (Tayyar) namı verilmiştir..."

Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi Adana Milletvekili de olan, Kilikya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti İdare Heyeti azası Damar Arıkoğlu, hatıralarında Rahime Hatun'un nasıl mücadele verdiğini şu satırlarla aktarmaktadır (Arıkoğlu, 1961: 125-126):

"... Rahime işin uzadığını görünce, arkadaşlarına derhal siperlere hücum ve düşmanı temizlemek lazım geldiğini bildiriyor. Henüz vakit gelmediğini, tehlikenin büyük olduğunu söyleyen arkadaşlarını dinlemeyen Rahime 'korkaklar yerinde kalsın, işte ben hücum geçiyorum' diyerek, Türk bayrağını eline aldığı gibi düşman siperleri üzerine çullanıyor. Bu hal karşısında seyirci kalmayan arkadaşları da aynı savletle siperlere yükleniyorlar. Rahime'nin vücudu kurşunla delik deşik olduğu halde, kanlar içerisinde ruhunu teslim edinceye kadar silahını ve omzuna bağladığı bayrağını bırakmıyor..."

Damar Arıkoğlu'nun bu satırlarında görüldüğü gibi Rahime Hatun, verdiği amansız mücadele ile Türk milletinin gururu ve Çukurova bölgesinin bağımsızlık simgelerinden biri olarak belleklerde yer edinmiştir.

Melek Hatun

Çukurova'da en acı ve en güç savaşıardan biri de Adana'nın Haçin ilçesinde meydana gelmiştir. 10 Mart 1920'de başlayan zorlu mücadele, 16 Ekim 1920'ye kadar devam etmiştir. Yaklaşık 7 ay boyunca devam eden bu mücadele esnasında esir düşen Müslümanlar, insanlık dışı işkenceler yapılarak öldürülmüşlerdi. Haçin, 17 Ekim 1920 tarihinde yeniden Türkler'in eline geçtiğinde, Yalpurluzade Gafur Efendi'nin hanımı olan Melek Hatun adında şair bir Türk kadının ağzından çıkan sözlerin yer aldığı ağıt bulunmuştur. Melek Hatun'un bu ağıtında, Haçin Savaşları esnasında vahşice işkencelerle öldürülen insanların hikâyeleri anlatılmaktaydı. Haçin Savaşlarının unutulmayanları arasında; Kaytancı Hüseyin Efendi, Bekiroğlu Dede Ağa, Kürt Genco Çavuş, Dudu, Cebeciyan, Kara Osman, Aram Çavuş, Zabıt Kâtibi Mehmet, Enfiyeci Hüseyin'in isimleri bu ağıt bahsedilmekteydi (Yurtsever, 2010: 198; Tansel, 1988: 43-44). Adana'nın yerel tarihçilerinden Cezmi Yurtsever, Melek Hatun hakkında şu bilgileri aktarmaktadır:

"Saimbeyli olaylarına katılmış Mehmet Baykal'ın kızı 1925 doğumlu Nazmiye Kaytancı'yı evinde ziyaret ettim. Nazmiye Hanım, Çukurova'da Türk sivillere karşı gerçekleştirilen en büyük toplu katliam ile ilgili babasından, akrabalarından duyduğu çok önemli bilgiler verdi; Haçin savaşları esnasında şehir içinde ne kadar Türk varsa tutsak olarak alındı. Türkler Kalekilise'nin altındaki binaya dolduruldu. Savaşın son günlerinde orada tutsak bulunan üç Türk hayatta imiş. Dişci Ahmet'in dedesi, bir Çerkez ve bir de Melek Hanım ardındaki Avşar kızı. Melek Hanım annemin amcasının da hanımı olur. Yanı başında kesilerek öldürülen Türklerin durumunu ağıt ile dile getirmiş, yanında bulunan Ermeni asıllı Belediye ebesi Mınıs'ın kızı da deftere yazmış. En son Melek Hanım kesilerek öldürülmüş ve onun ağzından çıkan sözleri Hacın ağıtını o Ermeni kızı yazmış. Nazmiye Kaytancı, ailesinden 40 kişinin olaylar esnasında hayatını kaybettiğini gözyaşları içinde açıklayarak Hacın ağıtından aklında kalan sözleri gözyaşları içinde söyledi."¹

¹ Cezmi Yurtsever'in Röportajı, <http://cezmyurtsever-saimbeylitarhi.blogspot.com/2010/09/melek-hanim-agidi.html> (Son erişim tarihi: 26.10.2022).

Melek Hatun tarafından yazıldığı bilinen destan, onun şehit düşmesinin ardından, Haçın'ın kurtuluşuyla beraber bohçasında bulunmuştur (Tansel, 1988: 46).¹ Melek Hatun Haçın Savaşlarında şehit olmuştur. Dolayısıyla Melek hatunun gözyaşları içinde yazdığı ağıdı, Millî Mücadele yıllarında, Fransız işgalleri süresince Türklere yapılan ve yaşatılan acı olayları, katliamları anlatması bakımından oldukça önemlidir.

Adile Hanım (Tarsuslu Kara Fatma)

Türk Millî Mücadelesinin kadın kahramanlarından birisi de 1870 Mersin Tarsus doğumlu Adile Hanımdır. Esas adı Adile olmasına rağmen bu kahraman Türk kadını Adile Hala ve Adile Onbaşı diye de bilinmekteydi. Adile Hanım silah arkadaşları arasında ise "Tarsuslu Kara Fatma" olarak bilinmektedir. Adile Hanım 1919 yılında Kuvâ-yı Millîye'ye katılarak düşmana karşı bizzat cephelelerde savaşmıştır. Millî Mücadele kadınları arasında son derece fedakâr bir imaj sahibi olan Adile Hanım, Tarsus muharebelerinde gösterdiği cesur faaliyetler neticesinde Mustafa Kemal Paşa'nın takdirine şayan olmuştur (Kadınlarımız, 1998: 124; Toros, 2001: 389). Adile Hanım, 20 Ekim 1921 Ankara Antlaşması'nın ardından sekiz-on çetesiyle birlikte Batı Cephesine giderek Büyük Taarruza Savaşına da katılmıştır. Adile Hanım'ın yalnız Çukurova'da değil, Batı Cephesi'nde de hizmet ifa ettiği, bilhassa şu belgeden anlaşılmaktadır (Tercüman-ı Hakikat, 23 Eylül 1921: 3):

"Şimdiye kadar cephemizde birçok kahramanlıklar gösteren Adile Hanım Batı Cephesi'ne gidiyor. Namrun'da ikamet eden fedakâr, vatanperver Tarsuslularla Namrun ahalisi tarafından teşkil olunan ve Adile Hanım'ın da dahil olduğu Hacı Mehmet Ağa gönüllü müfrezesi, halkın sıcak ve içten gösterileri eşliğinde Batı Cephesi'ne müteveccihen hareket etmişlerdir."

Yukarıdaki bilgilerden de anlaşıldığı üzere Adile Hanım, Tarsus muharebelerinden sonra Batı Cephesi'nde bizzat yer almış ve mühim bir rol oynamıştır. Türk kadınlığının cesaretini ve kahramanlığını simgeleyen Adile Hanım, faaliyetleri neticesinde İstiklal Madalyası almıştır (Tansel, 1988: 48). Adile Hanım'ın ölene değin Kurtuluş Bayramı törenlerine katıldığı ve her zaman en ön sırada yürüdüğü bilinmektedir (Uğurluay, 2019: 75). Mustafa Kemal Atatürk'ün 17 Mart 1923'te Tarsus'u ziyaret ettiği esnada yolları dolduran halkın arasında çete kıyafetiyle bir Türk kadını, Atatürk'ün karşısına geçerek ayaklarına kapanmış, "bastığın toprağa kurban olayım paşam!" diyerek gözyaşlarıyla seslenmişti. Atatürk'ün bu kadının kim olduğu hakkında bir fikri yoktu. Atatürk onu yerden kaldırırken, kulağına doğru yaklaşmış ve bu kadının Kurtuluş Savaşı'nda faal olarak cephelelerde kahramanlıkları ile ün yapan Adile Hanım olduğu bildirilmiştir. Bunun üzerine duygulanan Atatürk, Adile Hanım'ı ellerinden tutup ayağa kaldırmış ve ona şöyle seslenmiştir: "Kahraman Türk Kadını sen yerlerde sürünmeye değil, omuzlar üzerinde yükselmeye layıksın" (Toros, 2001: 389). Adile Hanım 1948 yılında vefat etmiş olup, mezarı Tarsus mezarlığında yer almaktadır. Ayrıca Mersin Büyükşehir Belediyesi unutulmaz ve simge bir isim olan Adile Hanım için 2018 yılında Tarsus'a Adile Hala abidesi dikmiştir (Uğurluay, 2019: 75).

Hatice Teyze (Hatice Okumuş)

Cezmi Yurtsever'in aktardığına göre Hatice Teyze yaşını şu şekilde açıklar (Yurtsever, 2018: 78): "Benim nüfus kağıdında Rumi 1329 (miladi 1912 yılı) yazar. Benim doğum tarihini 10 yaş küçük yazdırmışlar. Kaç-kaç senesinde 17 yaşında bir kızdım. Ona göre hesap edin yaşımı." Hatice Teyze'nin anlatımına bakılırsa doğum tarihi 1903 yılına denk geliyordu. Hatice Teyze'nin 17 yaşlı günleri, Adana'nın yangın yerine döndüğü ve Türklerin şehri terk ederek Toros dağlarına kaçmak zorunda kaldığı günlerdi. Türklerin başarılı akınlar gerçekleştirmesi, Mersin-Tarsus arasındaki ulaşım hattının kesintiye uğraması Fransızları sıkıntıya sokmuştu. Bu sebeple şehirde yaşayan Türkleri kaçırmak için terör girişimi had safhada artmıştı. Ermeni komitecileri ile hazırladıkları plana göre Fransızlar, şehrin güney kesimine Müslüman Cezayirli askerleri nöbetçi olarak dikmiştir. Bu plandaki esas maksat, Müslümanların şehri boşaltmasına yardımcı olarak kaçışa kolaylık göstermekti (Yeni Adana, 26 Mayıs 1953; Çelik,1999: 406). Bölgede katliam yapılacağına yönelik söylentilerin yayılmasıyla tedirgin olan Türkler, 10 Temmuz sabahı, şehrin dört bir yanında yankılanan ve Türklerin yerleştiği bölgeleri hedef alan mitralyöz, tüfek ve bomba ateşleriyle karşılaştılar. Bu sırada korkunç bir telaş içinde esnaflar

¹ Melek Hatun'un Ağıdı Tam Metni için bkz: Tansel, 1988: 46.

dükkanlarını kapatma fırsatını bulamadan, kadınlar ve çocuklar ise evdeki eşyalarından bohça, yiyecek, kıyafet ne alabildilerse alıp yurtlarını terk etmek üzere yola çıktılar. Fransızlar, bu kaçış esnasında bile uçaklardan açtıkları ateşle saldırıya devam ediyordu. Yaşanan olaylar neticesinde çok sayıda insanın katledildiği bilinmekte olsa da kesin bir sayı tespit edilememiştir. Fransızların şehirdeki bu terörü nedeniyle Müslümanların Adana'yı terk edişi yaklaşık dört gün sürmüştür (Yeni Adana, 27 Mayıs 1953; Arkoğlu, 1961: 162-163).

2002 yılında Cezmi Yurtsever ile röportaj yapan Hatice Teyze, o günlerde yaşadıklarını şu şekilde anlatmaktadır (Yurtsever, 2018: 78);

"Kumandanımız Sinan Tekelioğlu idi. Adana'dan kaçtık. Balcalı köyüne gittik. Ben sağlık işlerinde çalışıyordu. Gavurlar Adana'ya girdi. Misis'e baskın yaptı. Bohçasını alanlar dağlara gitti. Çarkıpare, Çınarlı, Buruk, Boynuyoğun, Tülekli köylerinde dolaştık. Sarıçam'da gavurlara kurşun attık. Ambarın belinde akar bir su vardı. Çetelere oradan su içirdik. Kardeşim ağır makine idi. Onun eli yandığında yerine ben geçiyordum. Arkadakiler öne geçiyor, öndekiler de arkaya geçiyordu. Oradan Kozan'a çekildik. Kaymak ismindeki bir delikanlı camiye çıktı ezan okudu. Gavurun kurşununu yedi ve minareden düştü. Fransızların kâğıdı elimize geçti. Adana yakılacak deniyordu. 15 gün Adana'dan ekmek götürdük. Gavur ile harp ederken sol kolumdan kurşun yedim. Kardeşim kasatura ile çıkardı kurşunu. Salih diye bir adam vardı, su verirken vuruldu, şehit düştü. Bende sol kolumdan kurşun yedim. İşte yarası burada."

100 yaşında vefat eden ve kahraman bir Türk kadını olan Hatice Teyze, yaşadığı süre boyunca Kuvayı Milliyeci arkadaşlarıyla birlikte kurtuluş bayramlarına katılmıştır. Hatice Teyze'nin yaşadıkları, Türk kadınının vatan mücadelesinde neler yaptığı ve neler yapabileceğinin bir örneğidir (Yurtsever, 2018: 79).

Diğer Kahraman Kadınlar

Millî Mücadele'nin Çukurova bölgesinde faaliyet gösteren kahraman Türk kadınları elbette bu isimlerle sınırlı değildir. Türk kadınının gösterdiği yoğun hizmetlere bir örnek olan ve Türk kadınlarının Millî Mücadele'de kendi isteğiyle vazife almış olduklarını aydınlatan kayda değer bir başka isim ise Gülsüm Bacı'dır. Mersin-Tarsus mevkinde bulunan, Hacı Talip İstasyonu düşman kuvvetlerinin hedefi olmuştur. Bu esnada, müfreze erlerinde matara mevcut olmadığı için su sıkıntısı baş göstermiş, askerler feci şekilde susamışlardı. Hal böyleyken bir kadının *"Vardım yiğitler, dayanın kardeşlerim, su getirdim size!"* diye seslenerek geldiği görülmüştür. İşte bu fedakâr Türk kadını, bütün müfrezenin tanıyıp bildiği, Köle Musalı Köyünden Hacı Cabbar'ın kızı Gülsüm Bacı'dır. Yardıma yetişen Gülsüm bacının içi o sırada hiç rahat değildi. Çünkü düşmana bir kurşun sıkmak istiyordu. Bu yüzden bir erden silahını istemişti. Er ise *"Var git bacım, bizim yabana atılacak kurşunumuz yok!"* diye cevap vermiştir. Fakat olayı fark eden Müfreze Kumandanı, o askere silahını vermesini işaret ederek, Gülsüm Bacı'ya düşmana iki el kurşun sıkma fırsatı vermiştir. Düşmana iki el ateş eden Gülsüm Bacı *"Artık ölsem de gam yemem!"* diyerek vazifesini yerine getirmenin verdiği gurur ile köyüne dönmüştür (Yıldırım, 2015: 233; Tansel, 1988: 49).

Haçin'in acılı ailelerinden biri olan Kaytancılar'a mensup Hava Hanım, bölgede yapılan Ermeni mezalimi sırasında dikkat çeken Türk kadınlarından biridir. Çukurova bölgesindeki emellerini gerçekleştirmek üzere yola çıkan Fransızlar, Haçin Ermenilerini kıskırtmıştı. Bölgede Ermenilerin 1919'da başlatmış olduğu isyana karşı eli silah tutan erkekler dağlara çekilerek, çete faaliyetlerine başlamışlardı. Bu esnada kadın, çocuk ve yaşlılar Haçin'de kalmışlardır (Hatipoğlu, 2006: 97; Gök, 2019: 55). Ermenilerin Haçin'de bulunan bütün Türkleri öldüreceği haberleri yayılınca, yörede yaşayan Türkler Hava Hanım'ın rehberliği doğrultusunda Karsavuran Köyü'ne doğru yola çıkmışlardı. Hava Hanım, kızı Elif ve Adeviye'yi sırtına alıp, yanına aldığı atına iki sepet bağlayarak içlerine oğlu Mürsel ve Hakkı'yı yerleştirmiş, atın üstüne ise öteki oğulları Hasan, Feramuz ve Tevfik'i bindirerek aç ve susuz bir halde çocuklarıyla yola çıkmıştır. Kadınlar ve çocuklar, oldukça kötü şartlar altında Ermenilere yakalanma korkusuyla hareket ediyorlardı. Bu olayda son derece cesurlük örneği gösteren Hava Hanım, birlikte hareket ettiği insanlara ve çocuklarına telkinlerde bulunmuştur. Dolayısıyla Hava Hanım, çaresizliklerin yaşandığı bir ortamda sergilediği cesur, fedakâr ve mücadeleden vazgeçmeyen yapısıyla yaşanan sürecin önemli bir unsuru olmuştur (Gök, 2019: 57).

Çukurova bölgesinde tarihimize şeref veren kahraman Türk kadınlarından bir diğeri ise Kamalı Fatma'dır. Hakkında pek az bilgi bulunan Kamalı ya da Kamacı lakabıyla tanınan bu şerefli Türk kadını, 1885 yılında Adana'nın Kaşobası Köyü'nde doğmuştur. Kamalı Fatma, 1919 yılında Çukurova bölgesinde kurtuluş mücadelesinin baş göstermesiyle, Kaşobası köyünden İbo Osman Ağa'nın Kuvayı Millîye müfrezesine katılmıştır. Bölgede olayların şiddetlendiği bir zamanda, Belededik-Hacıkırı arasında kalan bir yerde bir düşman askeri Fatma Hatunun ırzına geçme teşebbüsünde bulunmuştu. İşte tam bu sırada Fatma Hatun, koynunda sakladığı kamayı doğrudan düşmanın kalbine saplayarak kendini kurtarmıştır. Kamalı Fatma unvanı bu hadiseden dolayı kaynaklanmaktadır. Çukurova bölgesindeki faaliyetlerinden sonra Batı Cephesi'ne gittiği bilinen Kamalı Fatma, cephedeki büyük hizmetlerinden dolayı İstiklal Madalyası ile ödüllendirilmiştir. Ayrıca Kamalı Fatma'nın adını yaşatmak için Adana'da bir parka heykeli dikilmiştir. Kamalı Fatma'nın savaştan sonra yaşamına çiftçilik yaparak devam ettiği aktarılır (Uğurluay, 2019: 73-74).

Çukurova'da kahramanlığı ve cesurluğuyla yurt çapında itibar kazanan mücahit kadınlarımızdan bir başkası ise Ulaş Beyi'nin eşi Emine Hanım'dır. Emine hanımın askerlere iâşe yardımında bulunduğu ve hatta zaman zaman doğrudan cepheye savaştığı bilinmektedir. 22 Temmuz 1920 tarihinde gerçekleşen Gudubes Muharabesi esnasında Emine Hanım, cephe gerisinde yer alarak iâşe ve ikmal hizmetlerinde bulunmuştur. Gudubes Muharebesi'nde adı geçen bir başka Türk kadını Gülsüm Hanım'ın, yine cepheye erzak taşıdığı ve hatta bir askerin elinden silahını alarak karşı cepheye ateş ettiği aktarılmaktadır (Şalvuz, 2002: 116; Baykal, 2019: 128). Millî Mücadele'de gösterdiği yararlılıklardan dolayı Emine Hanım'a TBMM tarafından 16 Mayıs 1926'da Beyaz Şeritli İstiklal Madalyası verilmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: II, C. 25: 156)

Cephe gerisinde hizmetlerde bulunan vatanperver kadınlarımızdan Sultan Ana ise askerlerin besin ihtiyacını gidermek maksadıyla her gün cepheye süt taşımıştır. Ayrıca bu kahraman Türk kadını üzerindeki kıyafeti, hançeri ve duruşu ile her an gerçekleşebilecek bir saldırıya karşı hazır durumdaydı. Son olarak kaynaklarda tespit edilen fakat hakkında pek detaylı bilgiye ulaşılamayan Arif Ağa kızı Gülsüm teyze karşımıza çıkmaktadır. Gülsüm teyzenin 6 Mart 1920'de Mersin'de, omzunda silahı ile müfrezeye katılarak düşmana karşı savaştığından bahsedilmektedir (Baykal, 2019: 128-130).

ÇUKUROVA HAVALİSİNDE KAHRAMAN ÇOCUKLAR

Tarsuslu Küçük Mehmet

Millî Mücadele'de çocukların da millî bilinç ve sorumluluk dâhilinde cephelelerde destansı örnekler sergilediklerini görüyoruz. Bu tür destansı örneklerin Çukurova bölgesinde yansımalarına bakacak olursak, öncelikli olarak Tarsus'ta Küçük Mehmet'in gösterdiği kahramanlıktan bahsetmek gerekir. Bu doğrultuda, Babalık Gazetesi'nin 2 Temmuz 1921'deki sayısında yer alan haber oldukça önemlidir. Gazetenin muhabiri yaptığı haberinde Konya'da hastanede ziyaret ettiği kahraman Küçük Mehmet'ten şu şekilde bahsetmektedir (Köstüklü, 1997: 251; Babalık, 2 Temmuz 1921):

"... İşte biz bu menakib-i ulviyenin kahramanları meyanında bir de Tarsus köylerinden Kahraman Mehmet'i görüyoruz. Küçük kahraman Adana cephesinde düşmanla çarpışıldığı zaman Kuvayı Millîye efradına yemek taşır ve postacılık vazifesini ifa edermiş. Bir gün yine vazifesini yaparken yüksek ağaçların yeşil dalları arasına gizlenmiş bir mitralyözün püskürttüğü kurşun yağmuruna tutulmuş. Mehmet'in yanındaki iki arkadaşı kaçabilmişler. Fakat bu küçük yavrucak kaçamamış, ilk kurşun kaba etinden girerek sol kasığı yanından çıkmış, kahraman o sırada can acısıyla bir takla atmış. Bu defa ikinci bir mürüvetsiz kurşun onun sol bacağını yaralamış. Kahraman olduğu yerde kalmış. Nihayet kendisini almışlar köye götürmüşler. Oradan da buraya gönderilmiş. Şimdi hastanede bulunuyor. Birkaç defa ameliyat icra edilmiş. Kahraman küçük yaşıyla o kadar ciddi bir büyük adam ki, konuşurken hatta en gülünecek şeylere bile sırtkanlık etmiyor. Destan hamasetini adi bir hadise ve her gün olabilir işlerdenmiş gibi anlatıyor. Hatta ameliyat masasında defalarca neşterler yediği halde kendisinden en küçük bir sabırsızlık, hırçınlık, bağırma, çağırma, ürperti ve ızdırıp göstermemiş. Şimdi bu küçük 'Büyük Gazi'ye verilecek en büyük mükafat, yaşadığı müddetçe engelli kalacağı için tekaüd maasıdır zannındayız. İyilik yapanlar, fedakarlar, mazhar ı mükafat olmalıdırlar ki iyiliğin kadri bilinsin."

Haberden de anlaşılacağı üzere, Küçük Mehmet cephe gerisinde iase ve ikmal faaliyetlerinde vazife gören kahraman Türk çocuklarından biriydi. Millî Mücadele’de bizzat yer alan bu çocuk kahraman aldığı kurşun yaralarına rağmen hayatta kalmış fakat yara aldığı bacağını kaybetmiştir. Meseleye bu boyutta bakıldığı takdirde, Küçük Mehmet millî bir şuur içerisinde, yaşadığı olaylar ve gösterdiği fedakârlıkla Millî Mücadele’nin destansı örnekleri arasına girmektedir.

Çukurovalı Osman

Fransızların Çukurova bölgesindeki durumu kontrol altına alabilmek adına durmadan ilerlediği vakitlerde mücadele ciddi bir boyuta ulaşmıştı. Bu sırada, Kuvayı Millîye birlikleri tam teçhizatlı bir Fransız müfrezesinin hem arkadan hem önden yolunu kesmişlerdir. Bunun sonucunda bölgedeki bir binaya sığınan Fransızlar, günlerce kuşatılmasına rağmen bir türlü binadan çıkartılamamışlardır. Risk almanın tehlikeli olduğu o vakitlerde Çukurovalı köylü çocuğu Osman sahneye çıkmıştır. Destanlaşan bu hadise bizzat Cumhuriyet gazetesinde İsmail Habib Sevük tarafından şu şekilde anlatılmaktadır (Cumhuriyet, 4 Mayıs 1936; Sevük, 2002: 76):

“...On dört yaşlarında bir köylü çocuğu, adı galiba Osman’dır, körpe kafasında tek yapılacak şeyi kararlaştırdı. Tek yapılacak şey en yapılmayacak şeydi. Bu kadar yiğidin yapamadığını bir çocuğun kendi başına yapması; en olmayaktan olağanı çıkarmak. Hazırlıklarını yapan Osman, gecenin karanlığı içinde yola çıktı. Yere yatmış, çalı demetini siperleyip yavaş yavaş iterek, sürtüne sürtüne o binaya doğru gidiyor. Osman iyice yaklaştı; projektörlerin karanlıkta bıraktığı bir köşeden pire gibi sıçrayarak duvarın dibine varır ve çevik bir hareketle bacaya dolandırdığı urgana kedi gibi tırmanan Osman işte bir hayalet gibi çatının üstündedir. Sırtındaki yükünü çözdü. Çuvalı açtı. Karanlık içinde bile ne olduğu belli, pırl pırl gaz tenekesi. Gecenin sonuna yaklaşan vakitte, birdenbire binanın üstünden alevler yükseldi. İçeriden boru sesleri, naralar, telaşlar, çığlıklar. Bizim kuvvetler dört çevreden avcıya yatmışlar; sıçraya sıçraya muhasara çemberini daraltıyorlar. Yangın bütün binayı kapladı. İçeriden fırlayan hemen avlanıyor. Çocuk ne oldu? Yanmış mı, atlamış mı, vurulmuş mu; bilmiyorlar. Yalnız bilinen bir şey varsa bir çocuk bir müfrezeyi yenmiştir.”

Henüz 14 yaşında olan Çukurovalı Osman’ın destanlaşan kahramanlığı, kahraman Türk çocuklarının tarihimize yazdığı millî ruh ve şuur örneklerinden biri olmuştur. İsmail Habib Sevük’ün şu cümleyle vurguladığı nokta önemlidir; *“tek yapılacak şey en yapılmayacak şeydi.”* Dolayısıyla, bu en yapılmayacak şeyi başarmış olan 14 yaşındaki Osman cesaretiyle Millî Mücadele’nin simgeleri arasında yer almıştır.

Zeliha ve Abdurrahman Bozdağ Kardeşler

Fransız işgalinin acımasız günlerinde Adana’da huzursuzluk ve emniyetsizlik atmosferi artık son haddini bulduğundan şehirde göç başlamak üzereydi. 22 Haziran 1920 tarihinde öğleden sonra, Konavezir, Hanedan, Kuruköprü mahallelerinden yaklaşık yüz elli kadar Türk ailesi, eşyalarını at ve öküz arabalarına yerleştirerek, göç etmek üzere Tarsus yoluna çıkmışlardı. Bu ailelerin esas amacı, Kahyaoğlu yakınlarından Dikili köyüne geçerek oradan da Kuvayı Millîye birliklerinin bulunduğu Karahan’a gitmektir. Bu hareketteki amaçları kendilerine uygun ve güvenli bir yere yerleşmektir. Ancak, bu katile Kahyaoğlu yakınlarında jandarma ve asker kılığında girmiş Ermenilerle karşılaşmışlardır. Ermeniler, Türk ailelerini kimlik inceleme bahanesiyle Kahyaoğlu istasyonunun karşısında Bızdıkyanlar’a ait olan çiftliğe getirerek; kadınlar ve çocukları bir tarafa, erkekleri bir tarafa ayırmışlardır. İşte bu noktadan sonra çiftlikte katliam başlamıştır. Önce kadın ve kızların ırzına geçilmiş, çocuklar süngülenerek öldürülmüştür. Bunları takiben ise erkekler feci şekilde katledilmişlerdir (Yeni Adana, 29-30 Nisan 1953). Olayın ardından Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal, Fransız General Gouraud’a bir telgraf çekmiştir. Telgrafta bildirilene göre, kırk üç erkek, yirmi bir kadın ve sayıları kesin olarak tespit edilemeyen çocuklar kamadan geçirilmişlerdir. Ayrıca dört erkek ve on sekiz kadın olmak üzere yirmi iki yaralı vardır. Kadınların kolları ve kulakları kesilmek suretiyle değerli takıları alınmıştır (Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, 1955: 35-36).

Yukarıda bahsi geçen Kahyaoğlu Çiftliği katliamında, on altı yaşındaki Zeliha ve on bir yaşındaki Abdurrahman karşımıza çıkmaktadır. Zeliha olay esnasında şehit olmuş, ancak kardeşi Abdurrahman hadiseden sağ olarak kurtulmuştur. Hacı bozazadelerden, Miladi 1909 doğumlu Abdurrahman Bozdağ,

Kasım 1989'da Cezmi Yurtseverle yaptığı bir röportajda, Kahyaoğlu Çiftliğinde yaşananları kısaca şöyle aktarmıştır (Yurtsever, 2003: 68-69):

"... Çetelerin geldiğini duyan Ermeniler, çiftlikteki herkesi kurşunladılar. O gün oruç idi. Öldürülenler hep oruç açtı, yalvardılar. Maalesef hep öldüler. Benim yanımda bir delikanlı oturuyordu. Elinden tuttular. Dışarı çıkardılar. Hemen göbeğine kurşun sıktılar. Beni Allah unutturdu. Ben o zamana kadar kapının arkasına saklanarak gizlendim. Mavzerden çıkan kurşunları görüyordum. Kadınlara çocuklara sıktılar, 'sağ çıkan kalmadı' dediler. Atlara bindiler gittiler. Hep öldü millet. Cesetlerin içinde benim hemşirem (kız kardeşim) de vardı, ismi Zeliha."

Abdurrahman'ın Zeliha adındaki ablasının kucağında küçük bir bebek vardı. Bu bebek Ermeni bir komitacı tarafından kılıçla öldürülmüştür. Yaşanan olaya dayanamayan Zeliha yere düşerek bayıldığına, Ermeni komitacı tarafından süngüyle darbe alarak omzundan yaralanmış daha sonra kurşunlar arasında şehit olmuştur (Yurtsever, 2005: 130)

Kahyaoğlu Çiftliği katliamını yaşayan ve tesadüfen kurtulan o unutulmaz günlerin çocuğu on bir yaşındaki Abdurrahman Bozdağ, katliamdan kurtulan ve civar köylerden yardım çağıran çocuklardan biriydi.

Çörekçi Mehmet

Hasan oğlu Çörekçi Mehmet Kahyaoğlu olayını yaşayan ve yaralı kurtulan çocuklardan bir tanesidir. Çörekçi Mehmet'in babası ve kardeşi Kahyaoğlu Çiftliği baskınında Ermeniler tarafından öldürülmüşlerdir. Kendisi ise yaralı olarak kurtulmuş olmakla beraber daha sonra tedavi gördüğü hastanede bacağı kesilmiştir. Yıllar sonra Ahmet Remzi Yüreğir ile röportaj yapan Çörekçi Mehmet, o dönemde yaşadıklarını kısaca şu şekilde anlatmıştır (Yeni Adana, 1 Mayıs 1953; 4-5 Mayıs, 1953).

"... Çiftlik evi üç odalıydı. Kadınları ve çocukları bir odaya, erkekleri de kollarından bağlayarak diğer bir odaya yerleştirdiler. Ermeniler öğleden beri bu işe başlamışlar ve Adana'dan kaçanlardan birçok kimseyi bu çiftlik binasına doldurmuşlardı. Ben o zaman 13-14 yaşlarındaydım. Annem ve kardeşim yanımda oturuyordu. Odaya gelen Terzi Simon ve Bogos elindeki tabancayı içeriye boşalttı. İlk kurşun yanımda oturan kardeşime isabet etti. Bir kurşun da benim sağ ayağıma geldi. Yere düştüm 'of anam' diye haykırdım. Yere serildim. Bir aralık kafamı kaldırdım, gözlerimle annemi aradım. Ermeniler, içeriye hala kurşun sıkıyorlardı. Bu arada bir kurşun da sol ayağımın kaba etine saplandı. Yerimden kalkamaz bir haldeydim. Ermeniler genç kızların birçoklarının namusunu kirlettiler. Elleri bağlı erkekleri, ihtiyar kadınları, küçük çocukları duvarlara çarparak öldürdüler. Ermeniler kaçıp gittikten sonra hafif yaralı anam beni yerimden kaldırmak üzere geldi. Fakat ayağa kalkamadım. Yolda Adana'dan kaçan aileler bizi arabalarına aldılar. Dikili'ye kadar götürdüler. Ondan sonra kendimi kaybettim. Dikili'den Karahan'a, Karahan'dan da Belemediye ve oradan da Konya'ya götürülmüşüz. Konya hastanesinde uzun müddet tedavi edildim. Sağ ayağımı orada kestiler."

O dönemde henüz yaşı küçük olan Mehmet koltuk değneği ile yürümek zorunda kalmıştı. Damar Arıkoğlu anılarında aktardığına göre, şahsen sıhhat vekilinden Mehmet'e suni bir ayak takılması için ricada bulunmuştur. Bundan sonra Damar Arıkoğlu Mehmet'i Ziraat mektebine yerleştirmiştir (Arıkoğlu, 1961: 132).

Ali Kaya Oğlu Küçük Mehmet

Kahyaoğlu Çiftçiliğinde yaşanan olaylar sırasında cesurluğuyla ön plana çıkan Ali Kaya oğlu Küçük Mehmet, Ermeniler tarafından kurşuna dizilerek öldürülen çocuklardan biridir. Olayın tanığı Çörekçi Mehmet, Yeni Adana Gazetesi'nde yer alan röportajında hadiseye şu şekilde temas etmektedir (Yeni Adana, 4 Mayıs 1953):

"...Bir Ermeni içeriye Ali Kaya'nın oğlu Mehmet'i getirdi. Bizim aramıza oturttu ve Mehmet'e - Herhalde bu çocukları ve kadınları öldürmezler. Sen bunların yanında otur. Ben babanın çok ekmeğini yedim ve çok iyiliğini gördüm- dedi. Akşama doğru terzi Simon Bogos kapıyı açtı. Birinin elinde browning tabanca diğerinin elinde Fransız silahı vardı. Kaya'nın oğlu Mehmet'i"

dışarıya çağırdılar. Bizim odanın önüne de Keşişyan Mihran geldi ve Mehmet'e; Hey bana baksana arkadaş, artık sizin günler geçti, şimdi sıra bize geldi dedi. Mehmet yaşı küçük olmasına rağmen bu sözlere aynı sertlikle müdahale ederek, 'sizin gün olursa ne olur sanki' şeklinde cevap verdi. Mihran, çocuğa dik dik baktı ve sen Ali Kaya'nın oğlu değil misin? Diye sordu. Mehmet yine aynı soğukkanlılıkla, evet, ben Ali Kaya'nın oğlu Mehmet'im dedi. Daha sonra aralarında şu şekilde bir konuşma geçti;

-Beni tanıdın mı?

-Evet tanıdım, sen Keşişyan Mihran değil misin?

-Evet oyum, seni öldüreceğiz.

-Mehmet yine soğukkanlılığını elden bırakmayarak; Öldürseniz ne olur! Benim gibi elinde küçük bir çakanı bile bulunmayan birini herkes öldürür. Bir zaman gelir ki bunun yine intikamını alırız.

Bu cevap üzerine daha fazla kızan Ermeniler Mehmet'i kapının önünde ayakta durdurdular. Mihran Mehmet'in beynine üç kurşun sıktı. Bu vaziyeti görünce çoluk çocuk ağlamaya, bağırmaya başladık."

Kahyaoğlu Çiftliğinde yaşananlar esnasında şehit düşen çocuklardan biri olan Mehmet, Çörekçi Mehmet'in ifadelerinden de anlaşılacağı üzere, yaşı küçük olmasına rağmen tıpkı yetişkin bir insanın sahip olabileceği olgunluk ve cesarete sahiptir. Mehmet cesur karakteriyle Çukurova'da şehit olan çocuk kahramanlarımızdan biri olmuştur.

Diğer Kahraman Çocuklar

Miladi 1908 doğumlu Mehmet Şimşek, Kahyaoğlu Katliamı yaşandığı sırada 12 yaşında bir çocuktur. Mehmet Şimşek, katliamın Küçükdikili köyüne nasıl haber verildiğini, cesetlerin kağı arabalarına yüklenip ne şekilde getirildiğini ve köyün girişinde yer alan çukurlara gömülüşünü görerek yaşamıştır. Mehmet Şimşek daha sonra o anları şöyle ifade etmiştir (Yurtsever, 2003: 80):

"...Dut ağacının üstünde idim. Benden başka bir çocuk daha vardı. On bir-on iki yaşında idim. Cenaze sahipleri öküz arabalarıyla onları alıp geliyor. Bizim de öküz arabamız vardı. Eniştem vardı. Onun cesedini, şeker Halil vardı, onun cesedini... sahip olan aldı geldi. Sabah geri kalanını getirdik. Çeteler de vardı. Onlarla gittik. Sabah arabalarla hepsini getirdiler. Küçükdikili köyü girişindeki iki yere erkekleri, iki yere de kadınları ve çocukları gömdüler."

Kahyaoğlu Çiftliğinden on altı yaşlarındaki genç kız Müzeyyen ağır yaralı bir halde, çiftliğin yakınındaki Karahan köyünde bulunan hastaneye kaldırılmıştı. Doktorun tedavisi esnasında feryat halinde sayıklayan Müzeyyen "Namusum, ah namusum!" Diyordu. O anlara tanıklık eden Kuvayı Milliyeci Ferit Celal Bey defterine şu konuşmaları not almıştır: "Müzeyyen, çiftliğin bir odasına kapatılmış. Üzerindeki bilezik ve küpeler alındıktan sonra babasının gözü önünde tecavüze uğramıştı" (Yeni Adana, 4 Mayıs 1953; Yurtsever, 2005: 131).

Osmaniye'de kahramanlığıyla nam salan Pulcu Mehmet'in oğlu Postacı Niyazi Akyan, bölgedeki aktif haberleşme faaliyetleriyle dikkat çeken oldukça önemli bir karakterdir. Henüz 10 yaşındaki Niyazi Akyan, birçok yeri dolaşarak milis kuvvetler arasında bilgi akışını sağlamıştır. Bu hususta başarılarıyla postacı lakabını kazanan Niyazi Akyan, adını Millî Mücadele tarihine yazan çocuk kahramanlarımızdan bir tanesidir (Kamutürk, 2017: 41).

Gülekli müfreze komutanı Kemal beyin önderliğindeki Kuvayı Millîye birlikleri Fransız Binbaşı Mesnil'in taburunu takip ediyorlardı. Birliğin tamamı o gün Ramazan dolayısıyla oruçtu. İftar sırasında, Çalık Hüseyin oğlu Derviş'in çocukları gözcü olarak görev yapıyorlardı. Karboğazı'nın içinde, 500 metre kadar aşağıda ateş yandığını fark eden çocuklar koşarak birliğe haber verdiler. Böylelikle geceyi geçirmek için Fransızların o bölgede konaklayacağı anlaşıldı. Derhal imha planı hazırlayan müfreze, hayvanları ve eşyaları Çalık Hüseyin'in çocuklarına emanet ederek harekete geçmişlerdir. Bu vesileyle Fransız birlikleri başarılı bir şekilde teslim alınmıştır. İsimleri tam olarak tespit edilemeyen Çalık

Hüseyin oğlu Derviş'in çocukları, Fransız birliklerine karşı yürütülen başarılı girişimde önemli pay sahibi olarak karşımıza çıkmaktadırlar (Topaloğlu ve Yurtsever, 2002: 158).

Kahyaoğlu faciasından yaralı olarak kurtulan çocukların tespit ettiğimiz kadarıyla isimleri şu şekildedir;

1. Giritli Bekir'in kızı ve çocukları,
2. Yangın Mahmut'un oğlu küçük Niyazi,
3. Ahmet Çavuş'un oğlu Cumali,
4. Molla Mustafa'nın kızı Dudu,
5. Yalıkçı Mehmet'in kızı Nesibe. Nesibe iki kurşun, yedi bıçak yarası alıp ağır yaralı olduğu halde kurtulabilmiştir (Yeni Adana, 5 Mayıs 1953).

Bu isimlerden başka Adana Saimbeyli'de, Haçin Ermenileri'nin zulüm ve işkencesi sonucu hayatını kaybeden çocuklardan bazılarının isimleri tespit edilmiştir. Başlıca tespit edilen isimler şunlardır (Yurtsever, 2003: 177-178);

1. Kaytancılar'dan İsmail'in üç çocuğu,
2. Kasımoğulları'ndan küçük kızları Şerife, Şefika ve Fikriye,
3. Özbakanlar'dan (Nazırzadeler) Nazır Bey'in oğulları Fuat ve Mevlüt,
4. Yarpuzizadeler'den Abdülgafur'un torunları Ahmet ve Yusuf,
5. Çubuklar'dan İsmail Efendi'nin torunları Ali ve Mustafa,
6. Küstürler'den Hüseyin Efendi'nin çocukları Mustafa ve Ali,
7. Enfiyeciler'den Hüseyin'in çocukları Emine, Tevfik ve Basri,
8. Baykallar'dan Ali Kahya'nın torunları Rakibe, Kâmil, Kemal ve Kefiye.

SONUÇ

Bu çalışmada esas amaç, genelden özele indirgenmiş bir bakış açısıyla, Türk Millî Mücadelesinde Çukurova havalisini, kadın ve çocuklar boyutunda ele almak olmuştur. Hiç kuşkusuz bir toplumda milli birlik ve beraberlik olgusunun savaş zamanlarında ayrı bir yeri ve önemi vardır. Bu bağlamda, Çukurova havalisindeki kadın ve çocuklar ölüm kalım savaşının verildiği bir zamanda mücadele azmini ayakta tutmaya çalışarak yaşananlara ayrı bir sayfa açmışlardır. Kadın ve çocukların milli birlik, beraberlik ve istiklal duygusu altında gelişen kahramanlık örnekleri, Türk tarihindeki dayanışma ve özveriyi ortaya koymaktadır. Türk kadını, dönemin tüm olumsuz şartlarına rağmen, o buhranlı yıllarda vazgeçmeyen mücadelecisi yapısıyla dikkat çekmektedir. Bu açıdan, Türk kadını, gerektiğinde milli bir sorumluluk alabileceğini de göstermiştir. Bunun en güzel örneklerinden biri Tayyar Rahime'nin cesur faaliyetleridir. Kaynaklarda tespit edilebilen ve yukarıda aktarılan diğer kadın ve çocuklarımızdan her biri, ülkesinin işgalden kurtarılması için her türlü fedakarlığı yapmaktan geri kalmayarak, bölgedeki mücadelenin simge isimleri olmuşlardır. Bu isimler, gösterdikleri üstün faaliyetlerle, işgalden sonra kurulacak olan yeni Türk Devleti'nin temellerinin atılmasında büyük başarı sağlamışlardır. Belki de bu başarının en üstün niteliği, kadın ve çocukların milli bilinç ve duygular altında içlerinden gelerek mücadelede yer almış olmalarıdır. Bu bakımdan, Türk kadını ve çocukları dünyadaki diğer milletlerin kadın ve çocuklarına örnek gösterilebilecek vasfa sahiptir.

Kahramanlığını ortaya koyan Türk kadını ve çocukları her zaman Mustafa Kemal Atatürk tarafından minnetle anılmıştır. Nitekim Cumhuriyet'in ilanından sonra Türk kadınına hak ettiği değer 1934 yılında milletvekili seçme ve seçilme hakkı ile verilmiştir. Gerek cumhuriyetle beraber her alanda erkekle eşit olan Türk kadını gerekse de bir milletin hayatı için en mühim unsur olan çocuklar, geçmişte olduğu gibi gelecekte de kendisini ve milletini her türlü tehlikeden korumaya devam edeceklerdir.

KAYNAKÇA

- Arıkoğlu, D. (1961), *Hatıralarım*, Tan Gazetesi Matbaası.
- Arif, M. (1992), *Anadolu İnkılabı*, Arba Yayınları.
- Armaoğlu, F. (2004), *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yayınevi.
- Babalık*, (2 Temmuz 1337).
- Baykal, Ö. (2019), *Fotoğraflar Üzerinden Millî Mücadele’de Türk Kadını*, [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi], Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- BOA. HR. SYS. 2544-17/10-12, 13, 15
- Cebesoy, F. A. (1953), *Millî Mücadele Hatıraları*, Vatan Neşriyatı.
- Cumhuriyet*, (4 Mayıs 1936), Sayı: 4299.
- Çaka, C. (1948), *Tarih Boyunca Harp ve Kadın*, As. Fb. Basımevi.
- Çelik, K. (1999), *Millî Mücadele’de Adana ve Havalisi (1918-1922)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Çiftçi, A. (2009), *Millî Mücadele Döneminde Mersin ve Havalisinde İz Bırakanlar*, Bizim Grup Basımevi.
- Delikoca, Y. (2010), *Çukurova Kahramanları*, Ekrem Matbaası.
- Dinçer, N. A. (1983), *Rahime Onbaşı*, Hançer Matbaası.
- Ener, K. (1996), *Çukurova’da Kurtuluş Savaşı’nda Adana Cephesi*, T.C Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Erarslan, Z. Y. (2017), Kurtuluş Savaşı’nın Çocuk Kahramanları, *KAMUTÜRK*, Sayı: 22.
- Ertan, F. T. ve Diğerleri. (Ed: Yusuf Delikoca), (2011), *Millî Mücadele’de Pozantı ve Pozantı Kongresi*, Ankara Dizgievi.
- Gök, G. (2019), *Millî Mücadele Döneminde Saimbeyli (Haçın)*, [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi], Aksaray Üniversitesi.
- Güllü, E. R. (2017), Millî Mücadele’de Güney Cephesinde Kılıç Ali Bey’in Faaliyetleri, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 16, Sayı: 2.
- Gürel, R. (1972), *Rahime Hatun*, Emel Matbaacılık.
- Harp Tarihi Vesikaları Dergisi* (1997), Sayı: 103, Belge No: 2864.
- Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, (1955), Sayı: 14, Belge No: 372.
- Hatipoğlu, S. (2001), *Türk-Fransız Mücadelesi (Orta Toros Geçitleri, 1915-1921)*, Atatürk Araştırma Merkezi.
- Hatipoğlu, S. (2006), *Çukurova’da Ermeni Mezalimi*, Hatay Folklor Araştırmaları Derneği.
<http://cezmyurtsever-saimbeylitarihi.blogspot.com/2010/09/melek-hanim-agidi.html>
(Son erişim tarihi: 26.10.2022).
- Jaeschk, G. (1986), *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, (Çev: Cemal Köprülü), Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Köstüklü, N. (1997), Millî Mücadele’de Türk Çocukları ve Bir Destan, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı: 37.
- Kurnaz, Ş. (1991), *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923)*, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.

Kuvayı Millîye Komutanı Tekelioğlu Sinan Bey'in Günlüğü, (2012), Genelkurmay Basımevi.

Kütük, A. (2013), *Kurtuluş Savaşı'nda Yukarı Çukurova*, [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi], Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi.

Mısıroğlu, A. (1976), *Kuvayı Millîye'nin Kadın Kahramanları*, Sebil Yayınevi.

Millî Mücadele'de ve Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Kadınlarımız, (1998), T.C Millî Savunma Bakanlığı.

Önder, R. A. (1991), Cebeli Bereket Sancağı ve Rahime Hatun, *I. Uluslararası Karacaoğlan ve Çukurova Halk Kültürü Sempozyumu*, Adana.

Payaslı, V. (2016), *Osmaniye'de Kuvayı Millîye'nin Teşkilatlanması, Stratejik Kalkınmada Kent Değerleri Sempozyumu: Osmaniye*, 2016.

Payaslı, V. (2017), Fransız İşgalinde Osmaniye (Cebel-i Bereket) ve Rahime Hatun Üzerine Bir Değerlendirme, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 61.

Saral H ve Saral, T. (1970), *Vatan Nasıl Kurtarıldı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Sarıhan, Z. (2006), *Kurtuluş Savaşı Kadınları*, Cumhuriyet Kadınları Derneği.

Sevük, H. İ. (2002), *Yurttan Yazılar*, T.C Kültür Bakanlığı Yayınları.

Solak, S. (2013), *Bir Çukurovalı Kahraman: Rahime*, Taş Medrese Yayınları.

Sonyel, R. S. (1972), Yeni Belgelerin Işığı Altında Ermeni Tehcirleri, *Bellekten*, C.XXXVI, Ankara.

Şalvuz, İ. F. (2002), *Kurtuluş Savaşı'nda Kahraman Çukurovalılar (Adana, Tarsus, Mersinliler)*, (Günümüz Türkçesine Çeviren: Halil Atılgan), T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Şavklı, C. (2022), Adana'nın Düşman İşgalinden Kurtuluşu ve Kurtuluş Bayramı Kutlamalarının Basına Yansımaları (1922-1938), *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 24, Sayı: 1.

Şıvgın, H. (1988), Mustafa Kemal'in Maraş'ın Kurtuluşu İçin Faaliyetleri, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: IV, Sayı: 61.

Taha Toros Kişisel Arşivi, <https://openaccess.marmara.edu.tr/items/6425f076-5cfc-4184-895a-eadf38d16541> (Son erişim tarihi: 19.10.2022).

Tansel, A. F. (1988), *İstiklal Harbinde Mücahit Kadınlarımız*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını.

Tansel, S. (1991), *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, Cilt: 1, MEB Yayınları.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: II, C. 25, TBMM Matbaası.

Tercüman-ı Hakikat, (23 Eylül 1921), Sayı:3921.

Topaloğlu ve Yurtsever, *Kozanlı Milli Mücahit Halil Topaloğlu'nun Hatıraları*, Ekrem Ofset Matbaacılık.

Toros, T. (2001), *Kurtuluş Savaşı'nda Çukurova*, T.C Kültür Bakanlığı Yayınları.

Tufan, O. (1998), *Osman Tufan Paşa'nın Kurtuluş Savaşı Hatıraları*, Arma Yayınları.

Türk İstiklal Harbi Güney Cephesi IV Cilt, (2009), Genelkurmay Başkanlığı Basımevi.

Türk İstiklal Harbi Güney Cephesi IV Cilt. (1966), Genelkurmay Başkanlığı Basımevi.

Türk İstiklal Harbi: Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı. (1992), I Cilt, Genelkurmay Başkanlığı Basımevi.

Uğurluay, C. B. (2019), *Millî Mücadele'de Türk Kadını ve Çukurovalı Kadınlar*, [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi], Kütahya Dumlupınar Üniversitesi.

Uyanıker, F. (2009), Millî Mücadele'de Türk Kadını, *Genelkurmay Başkanlığı Basımevi*, Ankara.

Yeni Adana, (1 Mayıs 1953), Sayı: 8377.

Yeni Adana, (26 Mayıs 1953), Sayı: 8397.

Yeni Adana, (27 Mayıs 1953), Sayı: 8398.

Yeni Adana, (29 Nisan 1953), Sayı: 8375.

Yeni Adana, (30 Nisan 1953), Sayı: 8376.

Yeni Adana, (4 Mayıs 1953), Sayı: 8378.

Yeni Adana, (5 Mayıs 1953), Sayı: 8379.

Yeni Adana, (5 Ocak 1934), Sayı: 3515.

Yeni Adana, (7 Ocak 1934), Sayı: 3516.

Yıldırım, C. (2015), *Millî Mücadele Döneminde Mersin (1918-1922)*, Mersin Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.

Yorulmaz, Ş. (2005), *Çukurova'da Kuvayı Millîye Yapılanmasının Temel Özellikleri*, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Yıl: 18, Sayı: 35-36.

Yurtsever, C. (2003), *Kamavorlar: Fransa'nın Çukurova'yı İşgali ve Katliamlar*, ÇukurovalıYayınları.

Yurtsever, C. (2005), *Anaların Gözyaşları: Anadolu ve Çukurova'da İsyân, Göç, Sürgün ve Katliamlar*, Çukurova Stratejik Araştırmalar Merkezi.

Yurtsever, C. (2010), *Haçin: Bir Yangının Külleri*, Çukurovalı Yayınları.

Yurtsever, C. (2012), *Osmaniye Kahramanlar ve Yiğitler Diyarı*, Ekrem Matbaa.

Yurtsever, C. (2018), *Atatürk ve Çukurova Kahramanları*, Çukurovalı Yayınları.

EKLER

EK-1. Mersin Büyük Şehir Belediyesi Tarafından 16.03.2018 Tarihinde Yapılan Atatürk ve Adile Hala Anıtı (Uğurluay, 2019: 107).

EK-2: Kamalı Fatma'nın Şahsi Fotoğrafi ve Adana Büyükşehir Belediyesi Tarafından İnşa Edilen Anıtı (Toros, 2001: 394; Uğurluay, 2019: 99).

EK-3: Ulaşlı Beyi'nin Eşi Emine Hanım (Şalvuz, 2002: 121).

EK-4: Osmaniye Rahime Hatun Meydanından Bir Görüntü (Uğurluay, 2019: 93).

EK-5: Kılavuz Hatice ve Diğer Karboğazi Kahramanlarını Temsilen Yapılan Karboğazi Anıtı
(Uğurluay, 2019: 95).

EK-6: Kahyaoğlu Katliamının Yaşandığı Çiftlik (Uğurluay, 2019: 97).

